

Ю.М. Кочубей

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ У СХОДОЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ В.В. ДУБРОВСЬКОГО (1897–1966)

НА ПОЧАТКУ свого наукового шляху В.В. Дубровський виступив як дослідник історії України, а в другій половині 20-х рр. звернувся до орієнталістики, почав вивчати проблеми взаємовідносин України зі Сходом. Вже в перших своїх працях «Україна й Близький Схід в історичних взаєминах» (1927) та «Про вивчення взаємин України та Туреччини у другій половині XVII ст.» (1928) він показав себе досвідченим фахівцем, схильним до методологічних узагальнень та постановки наукових проблем. (Про це нами було зроблено окрему наукову доповідь) [Кочубей 2008, 389–395]. Важливе значення має і його праця «Україна і Крим у їхніх історичних взаєминах».

Розгром української науки на початку 30-х рр. XX ст., ув'язнення в ГУЛАГу поклали край його творчій роботі, до неї він повернувся тільки в еміграції. І тут, не маючи доступу до джерел і наукового спілкування з Україною, звернувся до сучасної проблематики.

Ми знаємо, що акад. О.Й. Прицак, послідовник «Школи „Анналів”», свого часу вважав, що концепція «сучасної історії» має протиріччя у самому визначенні (*contradictio in adjecto*), що історія «не повинна включати питання сьогоденного або вчорашнього дня» [Прицак 1991, 55]. І далі: «Тільки завершені історичні цикли... тобто цикли, щодо яких можна дістати всебічну перспективу, а не чорно-білу картину, є предметом історії» [Прицак 1991, 55]. Що, до речі, не завадило йому підтримати ідею створення Асоціації близькосхідних досліджень і відділу «сучасного Сходу» в Інституті сходознавства, які були спрямовані на вивчення сучасності. Разом з тим він проголошував свою «святую віру», що «історія є точна наука, яка має свої критерії, на базі яких історик доходить до одної тільки можливої правди, яка підлягає доказові. Якщо той, хто нею займається, не додержується точних критеріїв, то це вже і справді не наука» [Прицак 1999, 72].

У післявоєнні роки німецькі вчені висувають і обґрунтовують необхідність вивчення сучасної історії, насамперед соціально-економічної. Вже є метри такої науки, і серед них – відомий сходознавець Фріц Штеппат (Steppat) (1923–2006), а також Ганс-Ульріх Велер (Wehler) (нар. 1931 р.), автори багатьох праць саме з питань, що стосуються новітньої історії. З'явилися публікації на захист такого підходу під назвою «*Gegenwart als Geschichte*» (Сучасність як історія) (4). Саме такий підхід продемонстрував у своїх статтях В.В. Дубровський, з яких можна зробити і певні методологічні висновки.

В.В. Дубровський, напевно, не думав про дефініції, та й умови життя і можливості публікації штовхали до тем, що стосувалися «*Modern History*». Тому він сміливо взявся за сучасні проблеми. Нам відомі дві його статті з післявоєнної історії Турецької Республіки і ряд менших розвідок про східні народи СРСР, у яких він майстерно проаналізував недавні події. У них вчений начебто показує: якщо до вивчення сучасності підходити з тими ж критеріями та інструментарієм, з якими підходять до вивчення Античності чи Середньовіччя, то можна здобути справжнє, об'єктивне знання про новітню історію. Це дає нам, як здається, підставу зробити деякі спостереження щодо методології його дослідницької праці.

Найперше з його робіт слід згадати розвідку «Туреччина між молотом і ковадлом». Перші її сім розділів були надруковані в емігрантській газеті «На чужині» у листопаді 1946 року. У повному вигляді вона з'явилася у «Чорноморському збірнику», кн. XI (1947), а потім у тому ж році окремою відбиткою (з позначеннями: «На чужині» і «На правах рукопису»). У ній йшлося про одне з «найскладніших міжнародних питань післявоєнного часу», а саме про політичні та територіальні претензії СРСР до Туреччини. Як він писав: «...перемога Советів над Німеччиною і її союзниками

настільки порушила рівновагу сил в Європі на користь Советів, що дала їм відвагу висувати такі максимальні вимоги, на які раніше ніколи б не насмілилася царська Росія» [Дубровський 1947, 11].

Характерною рисою його статей про сучасність є те, що кожна з них починається з короткого історичного екскурсу. Це абсолютно виправдано, беручи до уваги значно меншу обізнаність європейського читача з перебігом історичних подій на Сході у порівнянні зі знаннями історії країн Європи. Тож В.В. Дубровський починає свою статтю з опису ситуації XVIII ст., коли виникло питання про протоки Босфор і Дарданелли. Далі описує перипетії Першої світової війни і дипломатичні маневри у міжвоєнній роки навколо проблеми проток. Ще один невеликий розділ присвячено політиці Турецької Республіки під час Другої світової війни, і тільки після цього автор підходить до дослідження власне післявоєнного становища цієї країни в нових міжнародних реаліях, коли свою силу забажав продемонструвати зміцнілий після перемоги у війні Радянський Союз.

Дослідник ніколи не обмежується констатацією тих або інших положень, а завжди наводить конкретні факти, які служать підставою для його твердження. Так, говорячи про підготовку агресії проти Туреччини, він посилається не тільки на офіційні документи МЗС СРСР, а й на матеріали грузинської та вірменської преси (звичайно, підготовлені в Москві), які нібито обґрунтовували територіальні претензії СРСР до Туреччини.

Ще однією особливістю праць В.В. Дубровського був «панорамний» підхід, тобто він розглядав турецько-радянські відносини не окремо, а в контексті загальної політичної обстановки у світі, і зокрема в Середземномор'ї, в регіоні Близького і Середнього Сходу. Ось як він писав: «Такий гострий виступ Советів здавався тим серйознішим, що одночасно з цим, в процесі післявоєнних переговорів, СРСР виявив по багатьох моментах одверте бажання стати твердою ногою в теплому Середземному морі. Совети забажали собі бази на островах Додеканезу, потім заявили претензії на передачу під їх опіку італійської колонії Триполітанії. За повідомленням швейцарських газет, Совети встигли під час війни

придбати вже солідний пакет акцій Суецького каналу. Одержавши в Юго-Славії та Албанії вихід до Адріатицького моря, Совети своїм активним тиском на справи Греції також заявили апетит і до опанування Егейським морем. Одночасно інспірацією і підтримкою повстання в Азербайджані проти Ірану вони засвідчили свій певний намір прямувати до Перської затоки, а пенетрацією в Арабські країни – і до Арабістану та Африки. Становище на Близькому Сході стало таким скомплікованим і гострим, як ніколи раніше» [Дубровський 1947, 15]. Особливо пов'язаними виявилися в цей час долі Греції і Туреччини. Греція, як відомо, тоді стала жертвою підривної діяльності з боку СРСР, навіть із застосуванням партизанських операцій. Розгляд турецько-радянських відносин у такій оптиці дозволяв побачити світовий вимір конфлікту як вияв загрозливого протистояння двох сил – західної демократії і тоталітаризму, яке, як знаємо, потім переросло у довготривалу «холодну війну».

Безперечно, для надання більшої глибини і рельєфності своєму дослідженню міжнародних відносин, вважає вчений, «треба взяти на увагу і сучасний внутрішній стан Туреччини, який дає комуністам зручні умови для розкладової «революційної» дії і примушує турецький уряд задумуватися про внутрішні небезпеки в разі сутички з Советами» [Дубровський 1947, 15]. Він досить детально описує політичне життя країни, причому ретроспективно, наголошуючи на необхідності проведення демократичних реформ.

Дослідник досить вдало визначає важливу роль Туреччини в регіоні, і що важливо – в контексті такого актуального нині питання про нафту. Він зазначає: «... вона є природним бастионом, що захищає такі важливі для американської і англійської індустрії та транспорту нафтові джерела Середнього Сходу (Іран, Ірак, Саудова Арабія тощо), що містять у собі основні світові резерви цієї могутньої рідини» [Дубровський 1947, 19].

Зазначена праця вченого наочно показує, що до питань сучасності не можна підходити поверхнево і стверджувати свою думку шляхом просто спекуляцій, без всякого обґрунтування, потрібні вагомі докази; дослідник повинен мати широку джерельну

базу, причому у першу чергу мають бути використані вірогідні дані, а офіційні документи повинні бути звірені з іншими даними і, врешті, з подальшими діями акторів конфлікуючих сторін.

«Красномовним прикладом, як треба висвітлювати важливі і гострі питання сучасної політики, може бути дослідження генези історичного виходу США на світову арену у зв'язку з подіями на Близькому Сході, що пов'язано з виступом президента США Гаррі Трумена 12 березня 1947 р. перед обома палатами Конгресу з програмною промовою і з пропозицією про надання Греції і Туреччині допомоги в розмірі 400 мільйонів доларів...» [Дубровський 1947]. З цієї суми Туреччина мала б одержати 150 млн. Цим актом, на його думку, «Сполучені Штати: 1) вийшли рішуче з стану самоізоляції на Західній півкулі, відмовившись від своєї традиційної доктрини Монро, та приступили до керування всією світовою політикою; 2) перебрали на себе від Англії основний тягар оборони Середземного моря і Близького Сходу в інтересах всіх зацікавлених держав; 3) одверто визнали поділ світу на ворожі сфери – большевицьку і демократичну; 4) пов'язали турецьку проблему з всією світовою політикою, зробивши її одним з основних вузлів останньої» [Дубровський 1947, 19–20]. Звичайно, В.В. Дубровський дав надто ідеальну оцінку політики США, залишаючи нерозшифрованими справжні інтереси цієї великої держави, але сама промова Г. Трумена мала історичне значення і кілька десятиліть була дороговказом для американської зовнішньої політики. Не дивно, що вона викликала великий інтерес у світі.

Вчений не обмежився стерильною констатацією важливості цього історичного факту, а довів це цілою низкою аргументів. Насамперед він наводить широкі коментарі преси США, Великобританії, Швейцарії і Німеччини, високу оцінку цього акту з боку прославленого політичного діяча Уїнстона Черчілля.

Щоб показати, що таке важливе рішення було прийняте демократичним шляхом і відповідає волі й інтересам більшості американського народу, значне місце у своїй праці В.В. Дубровський приділяє описові процедури проходження відповідних документів у законодавчому органі США – Конгресі, причому в обох його палатах і навіть

у комітетах. Зупинився він і на обговоренні цього питання в ООН, де проти планів США різко виступив СРСР.

В.В. Дубровський скрупульозно вивчає всі проекти рішень і президента країни, і Конгресу, весь час цитуючи відповідні документи. У необхідних випадках вчений звертається до статистичних даних, у тому числі наводить результати голосувань на різних стадіях розгляду законопроекту про надання допомоги Греції і Туреччині, щоб підтвердити ті чи інші висновки.

Великого значення В.В. Дубровський надає тому, щоб були «почуті всі», тобто висвітлює не тільки позицію уряду США, а й позицію Генерального секретаря ООН, МЗС Великобританії, деяких сенаторів США, які не у всьому погоджувалися з американськими представниками, а також американських «прогресистів», таких як відомий у нас Генрі Уоллес, котрі взагалі виступали проти. Чимало місця він приділив висвітленню позиції Радянського Союзу, особливо виступам А.А. Громика в Раді Безпеки, згадує негативну реакцію щодо проекту цього закону на сторінках радянських газет. Цим учений досягає об'єктивності, яка має бути присутньою не тільки в дослідженні про віддалені епохи, а й у розгляді проблем історії сучасної.

Похвальною рисою його досліджень було те, що він завжди наводив імена і назви (наприклад, газет чи журналів) мовою оригіналу, що варто було б практикувати і сучасним дослідникам.

Вчений не завершує свою розвідку ефектною крапкою – фіксацією факту підписання 22 травня 1947 року президентом США закону про надання допомоги, політичної та матеріальної, Греції і Туреччині. Він трохи розсуває хронологічні рамки свого дослідження і показує цей закон у дії: практичну допомогу США і їхніх союзників (політичну, економічну і мілітарну) Туреччині та заходи турецького уряду по зміцненню своєї внутрішньої безпеки і нарощуванню оборонного потенціалу. Таким чином, його робота набуває завершеності і з повним правом може вважатися історичним дослідженням.

Дослідник переконливо, на нашу думку, показав, що тільки рішучі дії США та їхніх союзників зірвали експансіоністські плани СРСР.

Ще одна риса досліджень В.В. Дубровського полягає в тому, що він завжди пам'ятає про свою Батьківщину. Розглянувши працю він, наприклад, закінчує таким геополітичним висновком: «...з погляду життєвих інтересів української нації ясно, що в разі, коли б Совети замкнули своїми військами і спорудами чорноморсько-егейські протоки, то це означало б закриття останньої віддушини з України до зовнішнього світу (після того як кільцем васальних балканських держав Совети заслонили західноукраїнське вікно в Європу). В разі ж, коли б протоки залишилися одвертими, а Туреччина незалежною від совєтського впливу, – порятунок Україні може найлегше прийти з чорноморського Півдня, а не з балтійської Півночі» [Дубровський 1947, 27].

Пізніше, у 1950 році, це дослідження у переробленому і доповненому вигляді під заголовком «Туреччина після двох воєн» було опубліковано в кількох номерах емігрантської газети «Українські вісті», що виходила в місті Новий Ульм у Західній Німеччині [Дубровський 1950]. В цілому ця публікація повторює схему попередньої, але розділи, хоча й менші за обсягом, містять короткі резюме, в яких В.В. Дубровський дає свою, авторську оцінку викладених у розділі фактів і подій. Слід сказати, що його оцінки є дійсними і сьогодні, що свідчить про їхній глибокий аналітичний характер, а не тільки про актуальність для того часу, коли стаття писалася.

Починається стаття знову-таки з короткого історичного екскурсу, з додаванням деяких деталей, відсутніх у попередньому тексті. Стаття насичена великою кількістю фактів, статистичних даних і посилань на офіційні документи: ноті, резолюції, заяви – завжди з позначкою їхньої дати. Коли вчений пише про вибори, що відбулися у Туреччині, то подає детальну статистику їхніх результатів; розглядаючи діяльність Демократичної партії, яка потім перебрала владу в країні, знаходить місце і для короткої біографії її лідера – Джевлала Байяра. Характеризуючи парламентаризм у Туреччині, він звертається до порівнянь з британською практикою (компаративістичний підхід), щоб зробити свій текст зрозумілішим для українського читача-емігранта. Це не тільки сприяє читабельності газетної статті, а й створює багатогранну і рельєфну картину тієї політичної історії, яка відбувалася перед очима читача, і, безумовно, додає переконливості висновкам дослідника. Все разом створює те, що називають науковим знанням, а не пропагандою.

Такі підходи при висвітленні тем сучасності демонструє вчений і в менших своїх розробках, що з'явилися у цей період його наукової діяльності.

Статті В.В. Дубровського можуть, на нашу думку, бути взірцем того, як можна дослідити недавні події, щоб результат такого дослідження можна було вважати історичною працею, а не просто публіцистичним опусом чи «польотом фантазії» журналіста.

Література

Кочубей Ю. Питання методології сходознавчих досліджень у працях В.В. Дубровського (1897–1966) // **Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні**. Зб. наук. статей. Випуск 17. Київ, 2008.

Пріцак О. Що таке історія України? // **Слово і час**. 1991. №1.

Пріцак О. Щоб краще пізнати самих себе // **Політика і час**. 1993. № 2 (Інтерв'ю взяв Л. Байдак).

Gegenwart als Geschichte. Islamwissenschaftlichen Studien. Fritz Steppat zum fünfundsiezigsten Geburtstag. Herausgegeben von A. Haveman und B. Johanson. Leiden – New York – København – Köln: E.J. Brill, 1988; Wehler Hans Ulrich Die Gegenwart als Geschichte. Essays. C.N. Beck. 1995.

Дубровський В., проф. Туреччина між молотом і кувалдою (так на обкладинці). Український морський інститут 61. На чужині, 1947. (На правах рукопису).

Дубровський В. Туреччина після двох воєн // **Українські вісті** (Новий Ульм). 1950. №№ 63–66.